

Thomas Meaney

Milovan Djilas – ”En liten gammal farfar”

Ur *London Review of Books*, 19 maj 2016



Milovan Djilas [Đilas] som vice premiärminister i Jugoslavien (Wikipedia)

Milovan Djilas [1911–1995] var nummer två efter Tito i den kommunistiska hierarkin i Jugoslavien efter andra världskriget. Under krigsåren hade han skaffat sig rykte som krigsledare och intellektuell med förmåga att tänka dialektiskt även under beskjutning. I Titos regering var han minister utan portfölj och såg sig själv som statsfilosofen. Hans kolleger i centralkommittén lärde sig att ha överseende med hans excentriska sidor och le åt hans elakheter om deras privatliv. Men sympatiske ”Djido” hade verkligen ett starkt engagemang för moralisk renhet. Hans brytning med Tito innebar kulmen på kritik som han hållit på att slipa på under nära ett decennium. Som han såg det hade ledningen för kommunistpartiet övergivit den dygd hos partisanerna han uppskattade mest – obarmhärtig självkritik – för att i stället upprätta en social hierarki som bara var motiverad i krigstid. Även om han kom att betrakta sig själv som arvtagare till Trotskij var inte Djilas beredd att bilda en politisk fraktion och kräva ökad demokratisering av staten: hans revolt vilade på hans egen syn på moral. Detta gjorde honom till en naturlig kandidat för heroism i västliga ögon men en irriterande figur i Belgrad, där det blev svårare för regimen, allt medan folkets ideologiska glöd svalnade under hans långa tid i fängelse, att göra anspråk på att härbärgera mer upphöjda ideal än en enskild mans integritet.

Djilas föddes 1911 i en bondefamilj i bergen i Montenegro, som just blivit självständigt. Hans äldre bror Aleksa presenterade honom för en form av socialism, som tycktes passa den fattigdom som rådde i regionen och de lokala klanernas egalitära inställning. ”Det handlade inte om kommunism”, skulle Djilas senare skriva, ”utan snarare om ett djupt missnöje med rådande förhållanden och en okuvlig vilja att ändra på tillvaron och komma ifrån en hopplös monotoni.” Han drömde om att bli poet i Paris, men fick nöja sig med Belgrad, som nu var huvudstad i kungariket Jugoslavien. Dit

kom han som tonåring i en ny yllekostym, fast besluten att inte bli tagen för någon lantis. Han fick smak för socialrealisterna, försökte förena surrealism och kommunism, och skrev essäer där han attackerade finkänsliga esteter. Han blev också aktiv medlem av kommunistpartiet och ansvarig för organisationen på universitetet. Kung Alexanders hemliga polis grep honom 1933 för innehav av ett vapen som han tänkt använda för att frita fängslade partimedlemmar. Han vann respekt av de underjordiska för det mod han uppvisade under tortyr. I Jugoslavien, precis som på många andra håll i Europa, var fångelserna en skola för revolution. Under de tre åren i Sremska Mitrovica fick han inblick i kommunismens kanoniska böcker via de studiecirkel som bildats i cellblocken. ”När en montenegrins rebell möter marxism-leninism”, skrev han, ”är igenkännandet omedelbart och tillfredsställande.” Placeringen i isoleringscell bara stärkte hans kommunistiska engagemang.

Ett fängelse är ett kärlekens hus, ett hus av vilda lustar och oresonlig svartsjuka. Intensiteten i den sortens lidelse kan bara jämföras med hängivenheten för en idé. Även om den som fängslats för sina idéers skull precis som vanliga kriminella lider och brinner på grund av känslomässiga försakelser brinner han också på grund av sin idé. Men en politisk fånge har en fördel, han har dubbla skäl att brinna. Även om glöden för en idé varken utplånar eller lindrar andra känslor överglänsar och överträffar den säkerligen dem. En politisk fånge är sin egen herre genom att han med själ och hjärta är hängiven sin idé.

Före arresteringen hade Djilas reagerat mot det lättsinniga uppförandet bland kommunisterna i Belgrad. Aleksandra Kollontajs ”vattenglasteori” var populär vid den tiden och partimedlemmarna hade börjat se på sex som ett elementärt fysiskt behov på samma sätt som ett glas vatten: den härskande klassen, hävdade de, hade dolt detta faktum för att kunna förvandla kvinnor till egendom. Först försökte Djilas hänga på. När han blev kär i Mitra Mitrović, som skulle bli hans första fru, motstod han den kyliga uppvaktning som båda skulle ha föredragit. I stället förde han henne till sitt rum efter en föreläsning i ett snabbt försök att ”skingra hennes borgerliga fördomar”. Efteråt fick han veta att hon uppvakts av en till, också partimedlem, och de båda karlarna kom överens om att inte låta sig avledas från sina politiska plikter. I ett gemensamt brev avsade de båda sig sitt intresse. ”Vi ansåg detta vara den ärligaste och mest revolutionära inställningen”, skrev Djilas i *Memoir of a Revolutionary* [En revolutionärs memoarer, 1973], ”eftersom hon betedde sig som en riktig borgare, bara ute efter att försöka skaffa sig en make”.

När han frigavs 1936 hade vanan med fri kärlek blivit ett problem och gjort kommunisterna till måltavla för fascistisk och rojalistisk propaganda. Efter att under fångelsestiden ha skaffat sig en högre ställning inom partihierarkin medverkade Djilas till att införa ”en ny hållning”, mer i överensstämmelse med hans kärva inriktning. ”Ett nytt sorts förhållande höll på att växa fram”, skrev han, ”fritt i synsätt och verbalt, men med ett hemligt ‘icke-kommunistiskt’ krav på total trohet.” Det innebar återgång till en mer leninistisk syn på sexuellt agerande; flera partners och tillfälliga affärer blev tabu. Ledningen kunde nu utesluta medlemmar för ”misstag” i sina sexuella förbindelser. I *Memoir of a Revolutionary* berättar Djilas om en levnadsglad sympatisör, ”Paternoster”, som visserligen väckt beundran för sina antifascistiska insatser, men som gjort misstaget att ligga med två kvinnliga partimedlemmar. Sedan de klagat på honom blev Paternoster slängd från ett tåg. ”Personligen kände jag inte minsta skuld för detta”, skrev Djilas. ”Jag vill inte förneka att en sådan hållning kan vara stötande för en viss human känslighet. Men ända från början stod det klart för mig att mänsklig känslighet måste offras för annat, det som partiet stod för.”

Tito, som skickats hem från Moskva efter en postering inom Komintern, tog över ledningen för de jugoslaviska kommunisterna 1937. Partiet hade rivits upp av kung Alexanders hemliga polis och slitits sönder utomlands av sovjetiska utrensningar. När kriget stod för dörren hade ingen velat satsa det minsta på att partisanerna skulle kunna hålla ut någon längre tid mot SS och Wehrmacht. De var få till antalet, saknade materiel och hade dröjt för länge med att mobilisera. Tito hade hållit sig till partilinjens att se kriget som en nödvändig och välkommen sammandrabbning mellan imperialister: som kommunister, med band till Moskva, var partisanerna tvungna att betrakta Tyskland som nominellt icke aggressivt så länge som den nazi-sovjetiska pakten höll. Först sedan Hitler 1941 invaderat Sovjetunionen fick de agera helt otvunget. Men då hade de att utkämpa ett krig på alla fronter: mot utländska makter, Tyskland och Italien och på hemmaplan mot det fascistiska Ustasja och de

rojalistiska tjetnikerna, som var fast beslutna att utplåna partisanerna och samarbeta med invasionsstyrkorna i syfte att kamma hem alla fördelar med varje uppgörelse kriget kunde tänkas leda till.

Tito gav Djilas uppdraget att ta hand om propaganda och underhåll av styrkorna. Han inledde med att reaktivera den lilla grupp partisaner som deltagit i Spanska inbördeskriget. Precis som Maos strategi med Långa marschen drog sig Djilas tillbaka upp i bergen och trummade samman tillräckligt med stöd på lokal nivå för att kunna svara för överraskande motattacker. Han tillbringade kriget ständigt på rörelse upp och ner i den Dinariska bergskedjan, sydde ihop nätverk av informanter och plutoner av studenter och fåraherdar, som stred anmärkningsvärt väl mot ”professorer från Heidelberg och ättlingar till lantjunkrar från Hansatiden”. Djilas och hans medarbetare gömde sig på säkra platser, hade hemliga tryckpressar i skogarna och släpade runt på kistor med silver för att kunna betala för sig. I *Wartime* skildrar han framstegen kyligt och kliniskt, på ett sätt som när det är som bäst påminner om Malaparte. I en episod kommer han till en stad där hans bror och några bönder dödat en grupp tyskar på en lastbil: ”Man visade mig hjälmar med kulhål i. Montenegrinerna var hånfulla: ‘Vilket eländigt imperium! Det går att skjuta sönder deras hjälmar med hagelgevär!’ Jag däremot tänkte: Vad kände hjärnan under hjälmen när kulan trängde igenom?”

Djilas var framför allt inriktad på att slå vakt om motståndsrörelsens moraliska renhet. Han införde bruket att köpa mat av bönderna i stället för att bara roffa åt sig, och han tillät inte medlemmarna av centralkommittén, inklusive Tito, några större ransoner än de manar de förde befäl över. Det fanns tusentals kvinnor i leden och strikta sov- och umgängesregler infördes. Efter att ha kommit tillbaka från ett uppdrag blev Djilas rasande när han upptäckte att medlemmar av centralkommittén inlett förhållanden med sina sekreterare eller försett hustrur och älskarinnor med stulna juveler. ”Ordningsskraven växte med revolutionen”, skriver han i *Wartime*, ”och blev uppenbart lika viktiga och nödvändiga för den som glöd och jämlikhet.” Djilas hade redan på känn att Tito hade ett annat slags moraliskt temperament: han var benägen att tolerera slappare regler, både för egen del och för sina trupper, så länge som det inte var till förfång för krigsresultatet. Djilas däremot ansåg att kriget och möjligheten att man skulle dö gav näring åt partisanernas dygder på ett sätt som freden aldrig skulle kunna göra.

1943 hade läget ljusnat för partisanerna. Västliga tidningar började rapportera att Tito var mer inställd på att slåss mot tyskarna än Draža Mihailović och hans tjetniker var. Roosevelt höll fast vid rojalisterna ett tag till, medan Churchill växlade över till partisanerna och skickade iväg sin son Randolph för att samarbeta med dem (Djilas hade förväntat sig en stram eminens bara för att bli utsatt för den sort han hade svårast för, det charmerande fyllet). För att i viss mån visa sin goda vilja beordrade Stalin några stridsflygplan till självmordsaktioner mot de tyska divisionerna i Jugoslavien och 1944 gick han med på att ta emot en delegation från partisanerna i Kreml. Sammansättningen av delegationen visade på partisanernas ihärdiga idealism. Där ingick en militär befälhavare, en atomfysiker, en skulptör och så Djilas själv som i egenskap av partifunktionär och rysktalande, han hade lärt sig det under fängelseåren, skulle sköta förhandlingarna i Moskva. Han hade fem olika uppdrag: att få låna 200 000 dollar för inköp av vapen och utrustning; att tillförsäkra sig om stöd från UNRRA (Förenta nationernas förvaltning för bistånd och återuppbyggnad); att få medaljer gjutna för att dekorera partisanhjältar (han hade en skiss med sig i fickan); att få Sovjet att officiellt erkänna den jugoslaviska kommunistiska staten; samt att sondera Stalins syn på partisanrevolutionen.

I [Samtal med Stalin](#) återger Djilas den spänning och de farhågor han kände inför uppdraget. Han reste till Moskva via rester av det brittiska imperiet, som han ser med kommunistiska ögon. I Kairo verkar Herbert Lehman, den amerikanske chefen för UNRRA, som fallen ur en serieteckning av en kapitalist och med en rysk gangster som tolk. I Bagdad förundrar sig Djilas och hans team över det falska medvetandet hos brittiska soldater som är redo att offra sitt blod och erövra en öken i imperialismens namn. På färdens sista sträcka, med flyg från Teheran över Sovjetunionen, överväldigas Djilas av en oväntad rusning av pan-slaviska känslor: ”Det var som om jag återvänt till ett ursprungligt hemland, okänt men ändå mitt.”

Boken utgör en av få skildringar från någon utomstående av Moskva under Stalin. Få utlänningar fick komma in i Kreml, än mindre kunde de skriva något om det. (Mao var inte belåten när han 1949 hölls i karantän i två veckor i Stalins datja: ”Är jag här bara för att äta, skita och sova?”). Som en hovman i Versailles försöker Djilas undvika att göra sig skyldig till någon blunder medan han väntar på sin flera gånger uppskjutna audiens med Den Store Ledaren. Han skriver artiklar för *Pravda* och *Nove Vremja*, besvarar ändlösa frågor från underrättelsetjänsterna, dricker nödvändigt minimum på sovjetiska dryckesslag, samt avvisar nattliga framstötter av kvinnliga sekreterare, något som Tito varnat honom för. Den frånvarande Stalin ökar samtidigt som ikon i Djilas fantasi: Han var inkarnationen av en idé, i kommunisternas tankevärld personifierade han denna idé i dess renaste form, och sålunda var han också ofelbar och utan synd.” När Djilas till sist beviljas sitt möte är det med en Stalin – ”en liten gammal farfar” – med ”den Kremlhy” som kommer sig av att han aldrig lämnar sin officin; tänderna var ”svarta och ojämna, inåtväxande”; ”inte ens hans mustasch var tjock och fast”. Men magnetismen kvarstod. Den spanska republiken hade fått betala med sin guldreserv för sovjetiska vapen, men Stalin skrattade åt tanken på att jugoslaverna skulle behöva betala tillbaka några lån. ”Ni spiller ert blod, och sedan väntar ni att jag skall debitera er för vapnen! Jag är ingen köpman, vi är inga köpmän!” Och han skrattar åt de allierades löften: ”Ja, det blir en landstigning, förutsatt att det inte blir dimma. Hittills har det alltid kommit någonting i vägen. I morgon blir det antagligen något nytt. Kanske de rent av kommer att träffa på några tyskar! Vad händer om de träffar på några tyskar?” Senare skulle de skratten färgas svarta för Djilas, men Stalin imponerar på sin besökare med sina kunskaper om läget i Europa. Han verkar välinformerad om allt från tillståndet inom turkisk skeppsfart till böjelserna hos personer på mellannivå i Bulgarien.

Djilas porträtt av de sovjetiska ledarna är inträngande:

Churchill har karaktäriserat Molotov som den fullkomlige moderne roboten. Det är fullt korrekt. Men det är endast en av hans sidor, den som han visar utåt. Stalin var i själva verket precis lika kallt beräknande som han. Men just för att han till naturen var så mycket mera intensiv och mångfasetterad – ehuru alla hans olika sidor var likartade och så övertygande att det var som om han aldrig skulle ha förställt sig, utan att han alltid faktiskt levde in i den roll som han spelade – var det lättare att komma honom inpå livet, och sålunda erbjöd han större möjligheter. Man fick ofrivilligt den uppfattningen att Molotov betraktade allt – till och med kommunismen och dess slutliga – som relativt, som någonting åt vilket han måste, snarare än borde, överlämna sitt eget personliga öde. Det var som om det inte hade funnits någonting permanent enligt hans åsikt, som om det endast hade funnits en övergående och prosaisk verklighet som varje dag presenterade sig från en ny aspekt och åt vilken han borde offra sig själv och hela sitt liv. För Stalin var också allting övergående. Men det var hans filosofiska syn på saken. Bakom och inom denna obeständighet låg vissa stora och slutliga ideal dolda – hans ideal, som han kunde närma sig genom att manipulera med eller forma om verkligheten och de levande människor som utgjorde denna verklighet.

Djilas kan ha känt igen bitar av sig själv i Stalin: framför allt ”de slutgiltiga målen” bakom den rastlösa realismen. ”På grund av att den sanna fanatiska glöden gick så lätt att känna igen bakom cynismen”, skulle en schweizisk journalist skriva flera år senare, när Djilas stod på toppen av sin maktställning i Belgrad, ”på grund av att han var så ytterligt övertygad om saken och trodde så orubbligt på den slutgiltiga segern, kunde Djilas drista sig till att tänka, och uttala, alla de obehagliga, irriterande tankar som svagare personer var tvungna att undertrycka”. Det är föga överraskande att relationen mellan Stalin och Djilas, trots deras gemensamma uppslutning bakom ”de slutgiltiga målen”, skulle förlisa på frågor om moral och renhet. Det var något som Djilas insåg alltmer började separeras från den kommunism som en gång utgjort det perfekta svaret på dem. Han ogillade Titos fester och var helt oförberedd på den romerska nivån på Stalins banketter. De startade klockan tio på kvällen och varade till fyra eller fem på morgonen. Stalin drack vodka blandat med rödvin men stod pall, medan Molotov och Beria blev redlost berusade. Enorma bord med möra köttbitar bars in – Stalin hade besvär med att tugga – och alla församlade slukade enorma mängder. Stalin satt till vänster vid ena bordsänden, och den aningslöse kunde missa att det var han som var ledaren, om det inte varit för att ”hans åsikter togs omsorgsfullt ad notam” och att ”ingen inlät sig på någon kraftigare opposition mot honom”. ”Det var på dessa middagar, skriver Djilas, ”som det vidsträckta ryska rikets, de nyförvärvade landområdenas och i betydande grad också mänsklig-

hetens öde avgjordes.” Efter måltiden blev det filmvisning. Stalin föredrog krigsfilmer, eller, om han behövde något lättamt, filmer om lyckliga kollektivjordbruk eller Hollywoodfavoriter som *Pojkstaden* och *Det hände en natt*. Vid minsta antydning till nakenscener eller något omoraliskt beordrade Stalin – puritansk emellanåt – att projektorn skulle stängas av.

Spänningarna mellan Stalin och Djilas blev uppenbara under nästa resa till Moskva. Besöket gjordes strax efter Röda arméns inmarsch i Jugoslavien och Belgrads befrielse hösten 1944. Stalingrad var ett heligt namn för partisansoldaterna och Röda arméns insatser dyrkades. Det gjorde upprördheten bara så mycket större när sovjetiska soldater, förutom att ägna sig åt omfattande plundring, också våldtog över hundra jugoslaviska kvinnor. Det kom till protester på gatorna och förbittringen gynnade fascisternas och rojalisternas propaganda. Djilas fick Tito att klaga hos den sovjetiske befälhavaren på plats, som avfärdade kritiken som brist på tacksamhet. Den här gången följde Tito med Djilas till Moskva, men det var Djilas som Stalin valde ut: ”Vet inte Djilas som själv är författare vad mänskliga lidanden och det mänskliga hjärtat är för något? Kan han inte förstå en soldat, som efter att ha släpat sig fram tusentals kilometer genom blod och död förlustar sig med en kvinna eller stjälar några småsaker?” Stalin avslutade med att kyssa Djilas’ hustru och sedan högt undra om detta nu gjort honom till våldtäktsman.

Det kunde ha handlat om en bagatell om den inte bidragit till brytningen mellan Tito och Stalin. Partisanerna hade förlitat sig mindre på Röda armén under kriget än någon annan inom östblocket, och deras lojalitet mot Moskva var aldrig villkorlös. Stalin hade länge varit medveten om att den jugoslaviska revolutionen skulle kunna spinna iväg okontrollerat – framför allt in i Grekland, där Tito insisterade på att han skulle beväpna sina kommunistiska medkämpar i inbördeskriget – och sätta relationerna med väst på spel. När USA trappade upp sin antikommunistiska verksamhet i Östeuropa och uppmanade ledarna där att ansluta sig till Marshallplanen svarade Stalin med att strama åt den ideologiska tvångströjan i blocket. Tito och Djilas spjånade nu emot tvånget att ge ut sovjetiska böcker, hålla igång ofördelaktiga gemensamma bolag och mata Kreml med underrättelse-rapporter. De ställde också till besvär för Kreml med att starta arbetarstyrda fabriker – något som sattes högt inom marxist-leninistisk teori, men som aldrig någonsin tillämpats i Sovjetunionen. På grund av sådana fräckheter kastade Stalin 1948 ut Jugoslavien ur Kominform, efterkrigsårens efterföljare till Komintern, och Tito och Djilas rensade sin centralkommitté på medlemmar lojala mot Moskva. Jugoslavien var nu en avfälling. Genom att vanställa Titos planer i Grekland och Albanien kunde Stalin framställa honom som en imperialist på Balkan. ”Jag ska vifta med lillfingret och sedan är Tito borta”, skröt Stalin. Men när allt kom omkring tvekade Stalin att vifta med fingret genom Bulgarien och riskera ytterligare ett partisankrig.

Brytningen mellan Stalin och Tito utföll nästan helt till Titos fördel. Stalins blockad mot Jugoslavien var lika oförsonlig som blockaden av Berlin, och lika ineffektiv. De många mordförsöken mot Tito misslyckades. Jugoslavien blev inte isolerat. I stället utvidgade Tito Jugoslaviens internationella räckvidd; han blev en av grundarna av den alliansfria rörelsen och stod värd för dess första möte i Belgrad 1961. Jugoslaviska ingenjörer och tekniker sändes ut runt om i Tredje världen och de inledande framgångarna med arbetarnas självstyre rönne allmän beundran. Trycket från partiets sida mildrades avsevärt under Tito, som också började anordna val till viktigare positioner inom partiet. Men i Djilas ögon var det för lite, och för sent. Det Tito var för Stalin blev Djilas för Tito. Som diplomat reste han runt i Tredje världen och också till London, där han blev intresserad av västliga former av demokratisk socialism och upprättade nära relationer med Aneurin Bevan [på Labours vänsterflygel, ö.a.]. I sina artiklar för tidningen *Borba* krävde Djilas snabbare takt i demokratiseringen och satsade på att få stöd av studenterna och intelligentsian i Belgrad.

Under några månader 1954 tycktes en förändring nästan möjlig. (Journalisten Slavko Goldstein erinrar sig att många intellektuella höll på att svänga över till Djilas då, och att en av dem viskat till honom på gatan att på grund av Djilas’ artiklar ”var livet värt att leva igen”). I [Den nya klassen](#) använde sig Djilas av en klassmässig kritik av de marxistiska regimerna och förklarade hur det kom sig att kommunismen, tvärtemot sina avsikter, producerat en ny röd bourgeoisie av statliga exploa-

törer, som inte behövde äga produktionsmedlen om man kunde kontrollera dem politiskt. Han gick till angrepp mot privilegierna hos det nya skiktet av byråkrater när det gällde resor, bostäder och tillgång till västliga konsumtionsvaror; en viktig källa till harm bland många medborgare i östblocket. Idén om en ”Ny klass” fick ett märkligt eftermäle i väst. Inom kremlologin ersattes uttrycket med ”nomenklatura”, en mer systematisk term som framtagits av Djilasbeundraren och sovjetdissidenten Michael Voslenskij. I USA på 1960-talet skulle neo-konservativa, framför allt Daniel Patrick Moynihan, återanvända begreppet ”Den nya klassen” med syftning på parasitära byråkrater inom den offentliga sektorn, som höll på att förvandla USA till ”ett samhälle av offentligt överflöd och privat misär”.

Med Chrusjtjov vid makten förberedde sig Tito på ett närmande. De båda ledarna hade gjort sig av med sina mest besvärliga kritiker: Beria avrättades 1953; Djilas åkte in i samma fängelse som han suttit tre år i under kung Alexanders diktatur. Under de sju år han fick sitta där översatte han *Det förlorade paradiset* [av John Milton] till serbo-kroatiska och tog i sitt författarskap hämnd för tidigare oförrätter och felbehandling: fem band med memoarer, där han gjorde upp med vändpunkterna för kommunismen i Jugoslavien. Djilas skönlitterära författarskap kan inte mäta sig med Ivo Andrić, eller hans gamle antagonist i estetiska frågor, Miroslav Krleža, men som krönikör av partisanernas historia hade han ingen medtävlare. Vad gäller *Samtal med Stalin* går det nästan inte att motsäga något av vad som sägs i boken. Varken Stalin eller någon medlem av hans inre cirkel har efterlämnat en lika detaljerad skildring av sina iakttagelser.

När Djilas släpptes fri 1966 hade Tito bestämt sig för att ignorera honom, och han talade aldrig mer med sin gamle vän. På 1960-talet liknade Djilas groende socialdemokratiska hållning brittiska labour på 1950-talet. Han stod lika främmande för protesterna 1968 som han varit 30 år tidigare inför den fria kärlekens fas inom jugoslavisk kommunism. Hans renommé fortsatte att växa i väst, men i Jugoslavien hade det blommat ut. Som Richard West konstaterade på 1990-talet kände de flesta studenterna vid Belgrads universitet inte längre till honom när han talade på deras möten. I stället var det Aleksandar Ranković, ytterligare en av Titos närmaste medarbetare (även han kritisk till byråkratin, först från vänster, sedan från höger), som fick det att hetta till.



(Foto: Publicfigure.me)

Men Djilas lägenhet på Palmotićgatan i Belgrad blev ett regelbundet mål för västliga liberaler på jakt efter svar på frågor om kriget i Jugoslavien. Journalister ute efter att slå ett slag för demokrati som Michael Ignatieff och Robert Kaplan blev nöjda när Djilas berättade att det etniska våldet

berodde på Titos misslyckande med att demokratisera landet medan han ännu haft chansen. Men de bortsåg från mer störande frågor som Djilas tagit upp. Den utförsäljning av idealen som den kommunistiska eliten ansågs ha gjort fick många grupper i inbördeskriget att se sig själva som de som skulle återställa den moraliska integriteten. Mycket av våldsamheterna på 1990-talet orsakades av en strävan efter renhet snarare än av populära förklaringar om att uråldrig etniskt hat låg bakom, eller misslyckandet med att få liberal demokrati att slå rot. ”Tror ni, herr kapten, att ett enda av de hus vi tänt eld på hade förvärvats på hederligt vis?”, frågar en ung soldat en partisan ur den äldre generationen i filmen *Pretty Village, Pretty Flame* (1996). ”Om det förvärvats på hederligt vis hade det inte varit så lätt att få eld på”. Men Djilas var ovillig att se att kriget hade något att göra med hans egen ungdomliga nit.

Översättning: *Björn Erik Rosin*

Lästips – Böcker på svenska av Milovan Djilas

[Samtal med Stalin](#) (1962)

[Den nya klassen](#) (1957)

Landet utan rättvisa: en självbiografisk berättelse (1958, om uppväxten och samhällsförhållandena i Montenegro fram till c:a 1929)

Tito – en kritisk biografi (1981)